

Cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim temelli ayrımcılık ve damgalanma

Stigma and discrimination based on sexual orientation and gender identity

Aslıhan AKPINAR^a

Bir eşcinsel erkek ve bir eşcinsel trans erkek, Barış Sulu ve Aras Güngör. Yıllardır LGBT hareketinin içinde olan ve aynı zamanda politik bir eylem olarak da evlenmeyi isteyen bir çift. Evlilik için sağlık raporu almak üzere başvurdukları Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması (AÇSAP) Merkezinden sağlık raporu alamadıkları için ayrımcılığa uğradıkları ve başka AÇSAP Merkezlerinden sağlık raporu almaları engellenecek şekilde damgalandıkları gerekçesiyle ilgili sağlık çalışanları ve Sağlık Bakanlığı aleyhine dava açtılar.

İlk bakışta Türkiye’de eşcinsel evliliklere zaten izin verilmediği için gayet “makul” bulunabilecek bir evlenememe öyküsü olabilir bu vaka. Oysa durum hiç de “makul” değil. Çünkü eşcinsel bir erkek olan Barış mavi, trans erkek olan Aras ise pembe nüfus cüzdanına sahip ve evlenmeye engel bir sağlık sorunları da bulunmuyor. Öyle ise evlenememeleri nasıl açıklanabilir? Vakayı tartışmaya açmamızın nedeni henüz bir açıklamaya ulaşamamış olması.

Bu yazıda Barış ve Aras’ın 2011-2012 yıllarında çeşitli gazete ve iletişim ağlarında yayınlanmış röportajlarına (1-5) ve kendileriyle görüşmelerden elde edilen verilere dayanılarak vaka sunulacaktır. Konunun LGBT hakları ve hak ihlalleri çerçevesinde tartışılacak farklı boyutlarının olduğunun farkında olmakla birlikte, ilgili tartışmaları gelecek sayıların vaka yorumlarına bırakarak, burada çiftin yalnızca evlenme ve evlenme muayenesi çerçevesindeki hakları temelinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Barış 36, Aras 30 yaşında. 2010 Kasım ayından beri birlikte olan çift, 2011 Temmuzundan beri hak ihlalleri, ayrımcılık ve damgalanmaya maruz kalarak evlenme hakları için mücadele ediyorlar. Taraf Gazetesi’ne verdikleri röportajda evlilik kararı alma nedenlerini şöyle açıklıyor Barış: “Devlet heteroseksüellere evlenme hakkı tanıyor. Ama yıllarca birlikte yaşayan eşcinseller evlenemiyor, birbirinin mirasından yararlanamıyor, öldürüldüğünde davacı olamıyor, cezaevinde görüşe gidemiyor. Biz de bu ayrımcılığı gündeme taşımak için bu yola başvurduk”. (1)

İlk evlilik müracaatlarını 2011 Temmuz ayında yapan çift, devlet kayıtlarına göre kadın ve erkek oldukları için evlenmeye engel bir durumla karşılaşmayacaklarını ‘sorun çıkarsa iki damat olarak nikâh masasına oturunca çıkacağını’ düşünüyorlar. Ancak evlenmek için sağlık raporu almaya gittikleri Çankaya AÇSAP Merkezi’nde ilk sorunla karşılaşıyorlar. Yukarıda belirtilen röportajında Barış anlatıyor: “Akdeniz anemisi testini yaptırmak için gittik. Ama sağlık ocağında bizim kimliklerimizin doğru olduğuna inanmadılar. Akdeniz anemisi dışında HIV, Hepatit B gibi altı kan testi istediler.” (1) Aslında doktor pembe kimliğin Aras’a ait olduğuna inanmıyor ve “sen erkek gibi görünüyorsun” diyerek “emin olmak” için Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi’ne sevk ediyor. (2) Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği’ne sevk gerekçesi “infertilite”, Psikiyatri Kliniği’ne sevk gerekçesi ise “transseksüellik” diyor Aras. Numune

^a Öğr. Gör., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı ✉ aslyakcay@yahoo.com

Hastanesi'ndeki muayenelerinin ardından kadın doğum ve psikiyatri uzmanlarının da onayladığı, evliliğe engel olmadığına dair sağlık kurulu raporu alıyorlar.

Raporu AÇSAP Merkezine götürdüklerinde hekim, konuyla ilgili Sağlık Bakanlığı'na yazı yazıldığını ve cevap beklendiğini söylüyor. Barış ve Aras bir süre bekledikten sonra bu kez avukatlarıyla birlikte Çankaya Nikâh Memurluğuna gidiyorlar. Ancak orada da AÇSAP Merkezinden alınan sağlık raporu eksik olduğu için işlem yaptırıyorlar.

Ardından AÇSAP Merkezindeki hekim aleyhine görevi kötüye kullanmak suçlamasıyla şikâyetle bulunuyorlar, ancak Çankaya Kaymaklığı tarafından hekim hakkında soruşturma izni verilmemesine karar veriliyor.

Çift, bu yılın başında evlilik raporu almak üzere bu kez Ankara Mamak Toplum Sağlığı Merkezi'ne başvuruyor. Ancak, sadece isimlerini söylemeleriyle kendilerine sağlık raporu verilemeyeceği konusunda talimat olduğu bilgisini alıyorlar.

“Türkiye’de hiç kimsenin evlenirken hastaneye gidip penisini, vajinasını göstermek zorunda bırakılmadığını, bunu yapmalarına rağmen kendilerine rapor vermediğini” söyleyen Barış, sevgilisi Aras’la ilgili “Bir kadınla evlilik için başvursa bu sefer de ‘İki pembe kimlik evlenemez’ diyecekler. Aras bu durumda ne bir kadınla ne de erkekle evlenebiliyor” diyor. (1) Aras ise “Etik dışı bir şekilde muayene edildiğini, ayrımcılığa ve psikolojik şiddete uğradığını anlatıyor” ve “Devlet kurumları hukuki cinsiyetini dikkate alıyor. Örneğin nüfus idaresine gittiğimde pembe kimliğim geçerli oluyor. Ama başka bir yerde görüntümü dikkate alıyorlar. Ben bir kadınla evlenmek isteseydim, 'sen erkek olarak görünüyorsun' diye evlenmemize izin verecekler miydi?" diye soruyor. (2)

Mevzuat:

Yargı sürecinin devam ettiği bu vaka, ilgili mevzuat çerçevesinde tanınan haklar açısından değerlendirilecek olup kullanılacak düzenlemeler şunlardır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (6), 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (7), 11682 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konan Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname (8), 85/9747 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konan Evlendirme Yönetmeliği (9), evlilik muayenelerinin standardizasyonunu sağlamak amacıyla 2013 yılında düzenlenen Evlilik Öncesi Muayene ve Danışmanlık Rehberi (10) ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (11).

İlk olarak evlenmeye engel durumları ve sağlık raporu alma zorunluluğu ile şartlarına ilişkin maddeleri inceleyecek olursak Türk Medeni Kanunu'na göre evlenme engelleri şunlardır: Hısımlık, önceki evliliğin sürmesi, kadının önceki evliliğinden hamile olması ihtimali ve akıl hastalığı (Madde 129-133). Ayrıca evliliğin gerçekleşebilmesi için evlenmeye engel hastalığının bulunmadığını gösteren sağlık raporunun da sunulması zorunludur (Madde 136).

Aslında evlenmeden önceki sağlık muayenesi Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile zorunlu tutulmuş ve bu muayenenin nasıl yapılacağı ve ayrıntılarının Sağlık Bakanlığı'nca düzenleneceği belirtilmiştir (Madde 122). Aynı kanunda sifilis (frengi), gonore (bel soğukluğu), şankroid (yumuşak şankr), lepra (cüzam) veya bir akıl hastalığı olanların evlenmesinin, hastalığın bulaşmayacağı veya iyileştiği sağlık raporuyla belirtilmedikçe yasak olduğu (Madde 123) ve ilerlemiş bulaşıcı tüberküloz (verem) hastalarının evlenmesinin koşulları ile ilgili (Madde 124) maddeler bulunmaktadır.

Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname’de evlilik öncesi sağlık muayenelerinin nerede, nasıl ve kimin tarafından yapılacağı anlatılmaktadır. Buna göre hükümet tabiileri dışında özel ya da resmi çalışan hekimler tarafından verilen sağlık raporları hükümet tabibi tarafından onaylanmadıkça geçerli değildir (Madde 2).

Evlendirme Yönetmeliği de Medeni Kanun’daki şekilde evlenmeye engel durumları sıralamış ve bunların arasında “resmi sağlık kurulu raporunun bulunmamasını” da saymıştır.

Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname ve Evlenme Yönetmeliği’ndeki bu maddeler Evlilik Öncesi Muayene ve Danışmanlık Rehberi’nde ayrıntılı olarak şöyle açıklanmıştır. “Evlilik öncesi sağlık muayenelerinin yapılarak Evlilik Öncesi Sağlık Raporlarının Toplum Sağlığı Merkezlerinde ve bağlı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezlerinde düzenlenmesi esastır. Bu işlemlerin hastaneler ve özel sağlık kurumları tarafından da yapılması mümkündür. Bu raporlar, Toplum Sağlığı Merkezi tarafından onaylanmadan geçerli değildir.”

Değerlendirme:

Etik değerlendirmesi Çokar ve arkadaşları tarafından yapılmış olan (12) evlenme muayeneleri ile ilgili mevzuat maddeleri çerçevesinde Barış ve Aras vakası değerlendirildiğinde, Barış ve Aras tarafından Numune Hastanesi’nden alınan “evlenmeye engel bir durum olmadığını gösteren rapor”un ancak AÇSAP veya Toplum Sağlığı Merkezi tarafından onaylandığında geçerli olacağı belirtilmelidir. Bununla birlikte bir ihtimalle Sağlık Bakanlığı tarafından verilen talimat gereği, bir başka ihtimalle Toplum Sağlığı Merkezlerindeki hekimlerin birbirlerine bildirmeleri neticesinde yeni bir sağlık raporu almaları da, mevcut sağlık kurulu raporlarını onaylatmaları da mümkün olmamıştır. Oysa Sağlık Bakanlığı tarafından böyle bir talimatın verilmesi veya ilgili hekimlerin birbirlerini haberdar etmeleri apaçık damgalamaya işaret eder ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın kanun önünde eşitlik (Madde 10) ve özel hayatın gizliliği (Madde 20) maddelerinin ihlali anlamına gelir.

Türkiye’de ilgili mercilere bildirim yapılacak hastalıklar Bulaşıcı Hastalıkların İhbarı ve Bildirim Sistemi Standart Tanı, Sürveyans ve Laboratuvar Rehberi ile tanımlanmış olup (13) Barış ya da Aras’ta bu rehberde sözü edilen herhangi bir hastalık bulunmamaktadır. Ayrıca bildirim zorunlu bir hastalık söz konusu olsa dahi rehberde göre bildirim yöntemi hiçbir koşulda ilgili kişinin sağlık hizmetine ulaşmasını engelleyecek şekilde damgalanmaya yol açmayacaktır.

Evlenme muayeneleri ile ilgili mevzuata göre evlenme engeli teşkil eden bulaşıcı hastalıklara (sifilis, gonore, şankroid, lepra, tüberküloz) ilişkin bir şüphe varsa ve kesin tanı için tetkik gerekiyorsa rapor verilmesi için tetkiklerin yaptırılması zorunludur. Hekim şüphe durumunda yukarıda sayılan hastalıklara ilişkin tetkik sonuçlarına göre kendini tanı koymada yetersiz hissederse mutlaka ön tanı yazarak uzman hekim veya uzman kurulu konsültasyonu istemelidir. (10) Oysa vakada hekimin Numune Hastanesi’ne sevk gerekçesi “infertilite”dir ve mevzuatta bir hastalık olarak hiçbir zaman yer almamıştır.

Evlenme engeli teşkil etmeyen bulaşıcı hastalık (Hepatit B, Hepatit C, HIV/AIDS vb.) şüphesinde ise, gerekli bilgilendirme yapıldıktan sonra kişi teste onam veriyorsa test yaptırılıp çiftlere danışmanlık verilir. Teste onam vermiyorsa bireyin teste veya test bilgisinin paylaşılmasına onam vermediği partnere bildirilir. Evlenme, Ankara gibi Hemoglobülinopati Kontrol Programının yürütüldüğü illerden birinde gerçekleşecekse başvuranlardan hemoglobülinopati tarama testi için kan örneği alınır ve çalışılmak üzere ilde mevcut Hemoglobülinopati Tanı Merkezine gönderilir. Tanı Merkezi tarama sonucunu danışmanlık

verilmesi amacıyla kan örneğini gönderen Toplum Sağlığı Merkezine bildirir.(10)

Evlenme Rehberine göre risk değerlendirmesi, anamnez, fizik muayene ve varsa tetkik sonuçları doğrultusunda adayın değerlendirmesi yapılır ve,

(1) Aras ve Barış vakasında söz konusu olduğu gibi hastalık olmadığı; Evlilik Öncesi Sağlık Danışmanlığı verildikten sonra Evlilik Öncesi Sağlık Raporu düzenlenir.

(2) Hastalık şüphesi varsa, değerlendirmenin ardından hekim kendini tanı koymada yetersiz hissederse ön tanı yazarak uzman hekim ya da uzman kurulu konsültasyonu isteyebilir. Aras ve Barış vakasında hekimin böyle bir yetersizlik hissiyle uzman kurulu konsültasyonu istediğini varsayalım. Sevk raporu incelendiğinde hekimin kadın doğuma sevk gerekçesinin “infertilite” olduğu, dolayısıyla keyfi bir ön tanı ile sağlık kurulu raporu istenmiş olduğu görülmektedir.

Bir sonraki adım konsültasyon istenen hekimin mutlaka kesin tanı ile birlikte kişinin evliliğine engel bir durumu olup olmadığını belirtmesidir. Sağlık kurulu da evlenmeye engel bir durum olmadığı raporunu vermiştir. Son adım ise sağlık raporunu düzenleyecek hekim tarafından uzman hekim ya da kurul konsültasyonu sonucuna göre Evlilik Öncesi Sağlık Raporunun düzenlenmesidir. Ancak hekim bu raporu düzenlemeyi reddetmiş ve Sağlık Bakanlığına bildirimde bulunmuştur.

Sonuç:

Görüldüğü gibi yukarıda sıralanan koşulların hiçbiri Barış ve Aras için mevcut değildir. Sağlık raporu alamamaları evlenme muayeneleri hakkındaki mevzuata aykırı olup AÇSAP hekimleri tarafından ayrımcılığa maruz kalmış, Sağlık Bakanlığı veya ilgili hekimler tarafından damgalanmalarına yol açacak şekilde özel hayatlarının gizliliği ihlal edilmiştir. Dolayısıyla Anayasa'nın kanun önünde eşitlik ilkesi ile özel hayatın gizliliği ilkeleri ihlal edilerek Barış ve Aras vakası cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık ve damgalama açısından örnek bir vaka haline gelmiştir.

Girişte de belirtildiği gibi Barış ve Aras vakası, etik değerlendirmesi yapılmaksızın yalnızca ilgili yasal mevzuat çerçevesindeki hakları doğrultusunda sunulmuştur. Ulusal literatürde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunda az sayıda etik tartışma bulunduğu dikkate alınarak, TJOB'in vaka yorumları ve tartışmalarıyla bu eksiği gidermesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda gelecek sayıların vaka yorumlarında, gerek hekim ve sağlık çalışanlarının eylemlerinin etik değerlendirmesi, gerek vakanın özellikle ülkemizde sağlık hizmeti sunumunda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli haklar, ayrımcılık ve damgalanma açısından değerlendirilmesinin ulusal literatüre bu eksikliği giderecek bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

1. Tekerek T. İki damat AİHM yolunda. Taraf Gazetesi. 22 Ocak 2012. [02 Aralık 2014'te alıntı yapıldı]. Erişim: <http://www.taraf.com.tr/haber/iki-damat-aihm-yolunda.htm>
2. Tahaoğlu Ç. Aşkın cinsiyeti olmaz. 14 Şubat 2012. [02 Aralık 2014'te alıntı yapıldı]. Erişim: <http://www.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/136140-askin-cinsiyeti-olmaz>
3. Bir ilk peşindeler. Yüksekova Haber. 18 Mart 2011. [02 Aralık 2014'te alıntı yapıldı]. Erişim: <http://www.yuksekovahaber.com/haber/bir-ilk-pesindeler-48149.htm>
4. Gence H. Bir kadın, bir erkek ve bir gay evliliği. Hürriyet Pazar Gazetesi. 12 Şubat 2012. [02 Aralık

- 2014'te alıntı yapıldı]. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/19899814.asp>
5. Çuhadar B. İlk yasal eşcinsel evlilik için adım attılar. Kaos GL. 24 Mart 2011. [02 Aralık 2014'te alıntı yapıldı]. Erişim: <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=6607>
 6. Türk Medeni Kanunu. Kanun Numarası 4721, Kabul Tarihi: 22/11/2001.
 7. Umumi Hıfzısıhha Kanunu. Kanun Numarası 1593, Kabul Tarihi: 24/04/1930.
 8. Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname. No: 11682, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 17/08/1931
 9. Evlendirme Yönetmeliği. No: 85/9747, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 10/07/1985
 10. T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı. Evlilik Öncesi Muayene ve Danışmanlık Rehberi, Ankara 2013.
 11. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18/10/1982.
 12. Çokar M, Tomruk DG, Sert G. Evlenme Muayeneleri ve Etik Sorunlar. Pozitif Yaşam Derneği. [02 Aralık 2014'te alıntı yapıldı]. Erişim: <http://pozitifyasam.org/tr/haberler/125>
 13. T.C. Sağlık Bakanlığı. Bulaşıcı Hastalıkların İhbarı ve Bildirim Sistemi Standart Tanı, Sürveyans ve Laboratuvar Rehberi, Ankara 2004.